

De brief voor de koning

*Lerarenhandleiding bij de vertelvoorstelling
voor groep 5 en 6*

inhoud

Voorwoord	3
Inleiding	4
Over de voorstelling	5
Over vertellen	6
Tips voor het voorstellingsbezoek	10
Vorbereidende lessen	11
Les 1: Ridders en jonkvrouwen	
Les 2: Vertellen uit de brief	
Verwerkingsles	14
Les 3: Je eigen verhaal	
Bijlagen	15
Bijlage 1: Ridders en jonkvrouwen	
Bijlage 2: Quiz	
Bijlage 3: Tiuri en de brief	
Colofon	20

'Kunst is en zaak van verbeelding. Wie naar een voorstelling of een film gaat, een tentoonstelling bekijkt, of een gedicht leest, oefent de eigen verbeeldingskracht. Dat kan op duizend manieren, en de manier van de een hoeft die van de ander niet te zijn. Ieder zijn avontuur! Zoals bij alles wat werkelijk de moeite waard is moet je er moeite voor doen. En ermee om leren gaan. Lukt dat, dan maak je in je leven meer mee dan de zogenaamde nuchtere werkelijkheid. Dat je er ook beter, wijzer, evenwichtiger, aangepaster of rijker van wordt, is mogelijk, maar dat valt niet te garanderen. Kunst moet jou grijpen voor je haar begrijpen kunt. Ze kan dat, zoals gezegd op vele manieren'.*

Kunstmenu laat kinderen kennismaken met de meest uiteenlopende kunst- en cultuuruitingen in die vele verschillende vormen: theater, dans, muziek, beeldende kunst, literatuur en film. Uit de eigen cultuur, maar zeker ook uit andere culturen.

Bij kennismaken gaat het niet alleen om kijken en luisteren. Het gaat erom dat nu juist te leren. Leren je open te stellen voor kunst en de bedoelingen van de kunstenaar. Leren te oordelen en beoordelen en hopelijk te waarderen. *Kunstmenu* kiest producten die de ogen en oren openen van een jong publiek. We zorgen voor ontmoetingen met kunst die de kinderen bij blijven. Daarmee sluit *Kunstmenu* aan op de kerndoelen van het primair onderwijs. Kunstgebouw streeft naar constante kwaliteit en naar een hoge mate van praktische uitvoerbaarheid. Op die manier worden leraren in het primair onderwijs ondersteund in hun activiteiten op het gebied van de kunsteducatie. Bij alle onderdelen van *Kunstmenu* leveren we een lerarenhandleiding, zonedig met cd of beeldmateriaal. De algemene kerndoelen, waaraan de lessen in de handleidingen voldoen, vindt u in de inleiding. Per les staan de concrete lesdoelen vermeld. Hoewel het belang van een goede voorbereiding of verwerking niet meteen duidelijk is, is het onze ervaring dat dit altijd leidt tot meer aandacht, plezier en betrokkenheid. Het gaat hierbij niet alleen om kijken en luisteren. Zeker zo belangrijk is het praten en nadenken over kunst en kunstenaars. En natuurlijk ook het zelf doen: zelf kunst maken. In de combinatie van kijken naar, praten over en zelf doen ligt de kracht van *Kunstmenu*. *Kunstmenu* draait om kunst, professionele kunst. De kwaliteit van de ontmoeting, het kunstproduct en het lesmateriaal staan voor ons centraal. Om die kwaliteit te bewaken, ontvangen wij graag uw reacties via het bijgevoegde waarderingsformulier. Kunst 'doe' je niet zomaar even. Er is toewijding, inspanning en inzet voor nodig. Kunstgebouw en de lokale werkgroepen kunnen de omstandigheden nog zo ideaal maken, toch zal er altijd die leerkracht nodig blijven die de vonk moet overbrengen. Als u als leerkracht met energie en betrokkenheid er zorg voor kunt dragen dat de verbazing, verwondering en verbeelding uw leerlingen bijblijft, dan is wat *Kunstmenu* betreft de ontmoeting geslaagd.

Moge de vonk overslaan voor u en uw leerlingen voor, tijdens en na de voorstelling. Want wat Kunstgebouw betreft geldt: wie de verbeelding kent, heeft de toekomst!

* Citaat uit een column van de heer Aad Nuis, staatssecretaris voor Cultuur 1994-1998. Uit: Boekman cahier 56 (2003)

inleiding

Binnenkort gaat u met uw leerlingen naar de vertelvoorstelling *De brief voor de koning*. Dat is een sprankelende voorstelling waarin verteller Eric Borrias door zijn vertelkunst het verhaal voor uw ogen en oren tot leven weet te scheppen.

Opzet lerarenhandleiding

In deze lerarenhandleiding vindt u lessen ter voorbereiding en verwerking van de vertelvoorstelling. De leerlingen kunnen er meer van genieten als zij daar door hun leerkracht op worden voorbereid. Hierbij kunt u aandacht geven aan zowel de praktische als de inhoudelijke kant van de voorstelling.

In les 1 komt het thema 'ridders en hofdames' aan bod. In de vertelvoorstelling maken de leerlingen namelijk kennis met de schildknaap Tiuri en zijn avonturen. In les 2 gaat u met de leerlingen dieper in op de kunst van vertellen. En in les 3 maken de leerlingen hun eigen verhaal.

Kerdoelen

De lessen in deze handleiding voldoen aan de tussendoelen en leerlijnen (TULE) voor kunstzinnige oriëntatie van SLO (Stichting Leerplanontwikkeling). Bij het behandelen van de lessen komen de volgende kerndoelen aan bod:

Kerdoel 12 Spelvaardigheid

De leerlingen kunnen op basis van informatie over rollen, situatie en verhaalelementen al improviserend een spel spelen. Bij spel kunnen ze bewust gebruik maken van stem, taal, houding, beweging en mimiek. Ze kunnen hun aandacht gericht houden op hun rol, de uit te beelden situatie, de medespelers, het speelvlak en de toeschouwers.

Kerdoel 13 Beschouwen

De leerlingen kunnen relaties leggen tussen spel en de dagelijkse werkelijkheid. Ze kunnen relaties leggen tussen het eigen spel en dat van anderen.

over de voorstelling

De brief voor de koning

De schildknaap Tiuri waakt in de nacht voor hij tot ridder geslagen zal worden in een kapel. Het is absoluut verboden te spreken of de kapel te verlaten. Maar dan klinkt er een hulpkreet in de nacht. Is het niet de plicht van iedere ridder hulp te bieden waar die gevraagd wordt? Tegen alle regels in verlaat Tiuri de kapel, niet wetende dat daarmee een groot avontuur vol gevaren begint. Hij krijgt opdracht een uiterst geheime brief naar koning Unauwen te brengen; een brief die onder geen beding in verkeerde handen mag vallen. En er zijn veel kapers op de kust: rode ruiters, rovers en de spion Slupor. Zelfs de ridders van de koning vertrouwen Tiuri niet. Gelukkig krijgt hij hulp uit onverwachte hoek in de persoon van reisgezel Piak. Mede dankzij diens hulp lukt het Tiuri zijn opdracht te vervullen. Tiuri ontdekt steeds opnieuw dat hij tot veel meer in staat is dan hij zelf gedacht had.

De brief voor de koning is bekroond met de titel 'Het beste kinderboek van de afgelopen 50 jaar'.

Tonke Dragt

Tonke Dragt werd op 12 november 1930 geboren in Jakarta, waar ze een gelukkige jeugd beleefde. Deze mooie tijd kwam tot een einde toen Japan Indonesië in 1942 bezette. De hele familie Dragt werd net als alle andere Nederlanders in een kamp opgesloten. Toch heeft ze daar niet alleen maar slechte herinneringen aan. In het kamp was er te weinig van alles. Er waren ook te weinig boeken. Dragt ging daarom samen met een vriendinnetje boeken maken. Dat er ook te weinig papier was hield ze niet tegen. Ze schreven op alles wat ze konden vinden: op vreemde stukjes papier, oude blaadjes en zelfs op wc-papier. Na de oorlog verhuisde de familie Dragt naar Nederland. Hier werd ze tekenlerares op een middelbare school in Rijswijk. Omdat ze moeite had met orde houden vertelde ze haar leerlingen verhalen. Zo kreeg ze de leerlingen stil en verduidelijkte ze haar opdrachten.

De verhalen van Tonke Dragt spelen zich vaak af in een niet goed te duiden verleden of in de toekomst. Ze schrijft dan ook geen puur historische of science fiction romans. Toen ze nog jong was verdiepte Dragt zich in legenden, mythen en sagen. In haar boeken komen daar dan ook regelmatig elementen van terug.

Een thema in de boeken van Tonke Dragt is vaak de zoektocht van de hoofdpersoon naar zichzelf, om te ontdekken wat zijn plaats is op de wereld. Dragt laat haar hoofdpersonen vaak iets doen wat ze niet mogen van hun omgeving, maar wel nodig hebben om verder te komen in hun leven of om iets over zichzelf te leren.

Eric Borrias

Eric Borrias kan niet anders, hij moet vertellen. Het maakt niet uit of zijn publiek bestaat uit volwassenen of kinderen. 'Fantasie heeft iedereen. Dat is een prettige zekerheid voor een verteller. Je hoeft alleen maar te zoeken naar het juiste verhaal om die fantasie aan te spreken', aldus Borrias.

Eric Borrias is geen stilzitter. Met zijn lichaamshouding en stem en een minimum aan attributen brengt hij de figuren uit zijn vertellingen tot leven. Het publiek ziet het verhaal als een film aan zich voorbij trekken, zo gaat het op in het verhaal. De leerlingen zitten bij deze verteller op het puntje van hun stoel.

over vertellen

De waarde van vertellen

Zolang er mensen zijn, zijn er verhalen. Al eeuwenlang worden verhalen verteld. Het vertellen van verhalen versterkt het groepsgevoel, en het geeft de geschiedenis, de normen en waarden, de gedragscode van de groep door. Verhalen komen in alle culturen voor. Hoewel er nog altijd culturen zijn die de verteltraditie in ere houden, is vertellen in Nederland in onbruik geraakt.

Natuurlijk wordt er op school en thuis voorgelezen, maar vertellen, dus zonder boek in de hand, schept een sfeer die onvergelijkbaar is. In de meeste schoolsituaties wordt de taal sterk generationaliseerd. Taal wordt gereduceerd tot informatie-uitwisseling. Zo duidelijk mogelijk zeggen wat je bedoelt. Bij het vertellen staat juist de schoonheid, de evocatieve kracht van taal centraal. Opgaan in een vertelling geeft een gevoel van rust, ontspanning en veiligheid. De luisteraars zitten dicht bij de verteller. Door de verteller komt een verhaal tot leven, krijgt het glans. De luisteraar laat zich meevoeren op de golven van de fantasie van de verteller en produceert op die manier zijn eigen beelden.

Vertellen geeft een extra dimensie aan verhalen. Verhalen roepen bij zowel de verteller als het publiek beelden op. Omdat de verteller geen boek gebruikt, heeft hij direct oogcontact met het publiek en kan hij de reacties van het publiek gadeslaan en zien of zijn verhaal overkomt. De verteller hoeft zijn aandacht niet te verdelen tussen het boek en zijn publiek. Ook zit de verteller minder vast aan zijn tekst en kan hij dus goed improviseren en inspelen op de situatie van het moment. Door bij het vertellen gebruik te maken van verschillende technieken als intonatie, zintuiglijke beschrijvingen, mime en beweging wordt de beleving van de vertelling versterkt en trekt de verteller zijn publiek het verhaal in.

Hoe te vertellen?

Er wordt wel eens beweerd dat er geboren vertellers bestaan. Natuurlijk is de een meer begaafd op dit gebied dan de ander, maar voor iedereen geldt dat vertellen een kunst is, die geoefend en ingestudeerd kan worden. Iedereen kan dus een verhaal vertellen. Toch blijkt het moeilijker dan voorlezen uit een boek, omdat de houvast van het boek er niet is. Voor de ongeoefende verteller vergt het vertellen van een verhaal wel wat voorbereiding.

Er zijn veel verschillende vormen van vertellen; van het vertellen zonder te bewegen en alleen het verhaal te laten spreken tot het met zeer veel gebaren en mimiek vertellen, grenzend aan theater. U kunt vertellen aan de hand van een bestaand verhaal of zelf een verhaal verzinnen. Voor u begint is het belangrijk dat u een vertelvorm kiest die bij u past.

Een bestaand verhaal vertellen

Het belangrijkste aan het vertellen van een bestaand verhaal is dat u zich het verhaal eigen maakt. Lees het verhaal een of meerdere malen. Kies een verhaal uit dat u zelf leuk, mooi of spannend vindt. Een verhaal dat u zelf niet aanspreekt zult u ook niet op een overtuigende manier kunnen overbrengen. Om een verhaal zo te vertellen, dat de leerlingen ervan genieten, moet u er zelf enthousiast over zijn; u moet het eerlijk, zuiver en met overtuiging voor kunnen dragen.

Structuur

Voor u gaat vertellen moet u het verhaal van uw keuze goed bestuderen, maar niet uit uw hoofd leren. Maak uzelf het verhaal eigen. Het inleven in een verhaal is een onderzoek binnen het verhaal, waarbij u zoveel mogelijk te weten wilt komen over de personages en de gebeurtenissen. Dat inleven kan op een aantal manieren. U kunt bijvoorbeeld speciale aandacht laten uitgaan naar:

- Het plot van het verhaal: wat gebeurt er precies?
- De personages: welke personages komen er allemaal in het verhaal voor?
- De motivatie, het doel en de methode: wat willen de personages uit het verhaal bereiken en hoe komen ze tot hun doel?
- De beoordeling: welke moraal zit er in het verhaal?
- De toekomst: wat gebeurt er met de personages na het verhaal?

Dit betekent ook dat u het verhaal naar uw eigen hand kunt zetten: verander namen die u niet mooi of passend vindt en laat passages weg die u niet relevant vindt of verander ze. Verder is het van belang dat u de verhaallijn goed kent, zodat u daarop terug kunt vallen. Prent de structuur van de verteltekst in uw hoofd, dan raakt u de lijn niet kwijt. Probeer de inleiding, kern en afsluiting van het verhaal voor uzelf vast te stellen. Oefen altijd minstens één keer hardop. Zorg steeds dat u voor u ziet wat u vertelt. De verschillende onderdelen uit het verhaal vormen als het ware een film voor uw ogen (en dus voor die van uw toeschouwers).

Bedenk een pakkende begin- en eindzin, zodat u aan het begin meteen de aandacht heeft en het verhaal aan het einde niet als een nachtkars uitgaat. Zeg niet: 'Ik ga jullie een mooi verhaal vertellen', want dat verplicht de leerlingen als het ware om het verhaal mooi te vinden. Zegt u daarentegen: 'Ik ben benieuwd of jullie dit een mooi verhaal vinden', dan biedt u de leerlingen de mogelijkheid om een eigen oordeel te vormen, waardoor ze beter zullen opletten.

Perspectiefkeuze

Als u de structuur van het verhaal goed bestudeerd hebt, kies dan het perspectief van de verteller. Staat de verteller aan de kant of heeft hij het verhaal echt meegemaakt?

Zelf een verhaal verzinnen

Natuurlijk kunt u ook zelf een verhaal verzinnen. U kunt bijvoorbeeld iets actueels kiezen of iets wat past bij een bepaald jaargetijde. Denk ook bij een verhaal dat u zelf verzint goed na over de structuur ervan. Zit er een goed begin in waarin alle personen die belangrijk zijn voor het verhaal worden geïntroduceerd? Wat maakt de hoofdpersoon mee? Is er sprake van een goede spanningsopbouw? Heeft het verhaal een hoogtepunt? Zorg ook voor een goed einde aan het verhaal. Komt alles weer op zijn pootjes terecht? Of juist niet? Is de hoofdpersoon door het verhaal veranderd?

Prent net als bij een bestaand verhaal de verhaallijn goed in uw hoofd en bedenk een pakkende begin- en eindzin.

Verteltechnieken

Een verteller maakt de oren van zijn publiek tot ogen. Met woorden roept hij beelden op. Kleuren, geuren, geluiden, smaken. Door gebruik te maken van verschillende verteltechnieken kunt u het verhaal verlevendigen en zo de aandacht van de luisteraars beter vasthouden. Dit geldt zowel voor een bestaand verhaal als voor een verhaal dat u zelf bedacht heeft. Hier volgen enkele aanwijzingen die u kunnen helpen het vertellen onder de knie te krijgen en uw eigen vertelstijl te bepalen.

Oogcontact

Als u kunt zien hoe het verhaal bij de leerlingen overkomt, kunt u inspelen op hun reacties. Afhankelijk van de reacties kunt u een spannend gedeelte van het verhaal bijvoorbeeld wat afzwakken of juist extra aanzetten.

Zintuiglijk vertellen

Laat de leerlingen het verhaal meebeleven door alles zo concreet en tastbaar mogelijk te maken. Wat is er te zien, te horen, te ruiken, te proeven en te voelen aan de hand van eventuele illustraties? Als voelen of proeven een centrale rol speelt in het verhaal kan het leuk zijn de leerlingen daadwerkelijk te laten voelen of proeven. Probeer bepaalde dierengeluiden of natuurelementen uit het verhaal na te bootsen. Een verhaal wordt extra beeldend als u gebruik maakt van woorden die actie oproepen. Zo kunt u gebruik maken van het toevoegen van werkwoorden aan niet-menselijke elementen, bijvoorbeeld:

‘Het water spat.’

‘De slang kronkelt en sist.’

‘Het vuur spreekt.’

Mimiek, bewegingen, gebaren en intonatie

Door dingen lijfelijk uit te beelden kunt u een verhaal visueel ondersteunen. Bepaalde handelingen in het verhaal kunt u benadrukken door middel van een beweging of gebaar. Het verhaal krijgt extra dynamiek als u werkt met stemvolume en intonatie. Door ineens iets te roepen of een hard geluid te maken of juist te fluisteren, bouwt u de spanning op en spoort u de leerlingen aan om goed op te letten. Een juiste intonatie geeft de hoogtepunten van het verhaal aan en houdt de concentratie van het publiek vast.

Tempo en ritme

Varieer uw tempo, bijvoorbeeld: langzaam vertellen als iemand heel moe is, snel vertellen als een personage haast heeft. Ook het herhalen van bepaalde zinnen of vragen kan het verhaal ritme geven.

Interactie

Door het verhaal te onderbreken met vragen en opmerkingen en in te gaan op spontane reacties van de leerlingen, betreft u ze heel actief bij het verhaal. U kunt ze bijvoorbeeld mogelijke oplossingen laten aandragen voor een probleem in het verhaal, de link leggen naar hun eigen ervaringen of hen uitdagen te voorspellen wat er in het vervolg van het verhaal gaat gebeuren. Let er wel op dat u de rode draad van het verhaal niet kwijt raakt. Te veel zijsporen leiden af van de aandacht, spanning en betrokkenheid bij het verhaal.

Herhaling

Sommige stukjes tekst kunt u herhalen. Herhaling is belangrijk bij vertellen: het geeft vertelhouvast en luisterplezier. Zo kunt u ook een bepaald gebaar herhalen, bijvoorbeeld een armzwaai als een persoon uit het verhaal iets zegt.

Vertelhouding en opstelling van het publiek

Kies een ontspannen vertelhouding. Bij de keuze van de vertelhouding kan het verhaal ook een rol spelen. Een dynamisch verhaal kan beter staand, een rustig, intiem verhaal beter zittend verteld worden. Ook de grootte van de groep is van invloed. Iedereen moet de verteller goed kunnen zien. Ook de leerlingen moeten ontspannen kunnen zitten. Als ze te dicht op elkaar zitten, kan dit afleiden van het verhaal. Een goede opstelling is de leerlingen in twee halve cirkels achter elkaar zetten met voldoende beenruimte ertussen.

tips voor het voorstellingsbezoek

Vooraf

Indien de voorstelling buiten uw eigen school plaatsvindt (andere school, gymzaal, gemeenschapshuis of theater) vertel dan iets over die locatie. Wat treffen de leerlingen daar aan? Hoe dienen zij zich te gedragen? Vraag wie er wel eens in een theater is geweest. Hoe ziet zo'n zaal er uit? Wat gebeurt er? Vertel ook hoe de reis ernaartoe gaat, waar de garderobe is en de toiletten zijn en dat de leerlingen eventueel hun schoenen uit moeten trekken als de voorstelling in een gymzaal wordt gespeeld. Vertel tot slot wat de leerlingen moeten doen als de voorstelling is afgelopen. Als de voorstelling op uw eigen school plaatsvindt, vertel dan dat er leerlingen van andere scholen komen kijken, soms ook op andere tijden en dat elke voorstelling ongestoord moet verlopen. Indien u met de bus gaat, zorg er dan voor dat er geen al te uitgelaten stemming ontstaat, die ook tijdens de voorstelling blijft.

Hoe kijk je naar een voorstelling

Kinderen moeten vaak nog vertrouwd raken met het kijken naar een voorstelling. Een voorstelling is live en wordt dus gemaakt waar je bij bent. Het gedrag van het publiek is van invloed op de kwaliteit van de voorstelling in positieve, maar ook in negatieve zin. Kinderen zijn allemaal vertrouwd met televisie kijken. Het bijwonen van een voorstelling is iets heel anders.

Kijken naar een voorstelling

- Een voorstelling is live.
- Je kunt het volume niet harder of zachter zetten.
- Je kunt de voorstelling niet zo maar stopzetten.
- Een voorstelling speelt zich af in een speciale ruimte.
- Er zijn ook onbekende mensen bij die ernaar kijken.
- Er zijn speciale voorzieningen nodig, zoals licht en geluid.
- Lopen, praten, eten en schuifelen stoort.

Televisie kijken

- Het programma bestaat uit beelden in een kastje.
- Je kunt het volume harder of zachter zetten.
- Je kunt de televisie uitzetten wanneer je maar wilt.
- Het speelt zich af in de huiskamer.
- Er zijn alleen bekende mensen bij.
- Er zijn geen speciale voorzieningen nodig.
- Je kunt lopen, snoepen, praten, dat stoort alleen de mensen die ook kijken, maar het televisieprogramma heeft er geen last van.

De dag van de voorstelling

Zorg dat u vijf minuten voor aanvang aanwezig bent. Geef de leerlingen op school vooraf gelegenheid naar het toilet te gaan. Laat de leerlingen in groepen de zaal binnenkomen, jongere leerlingen eerst. Leraren kunnen het beste verspreid over de zaal gaan zitten. Als er ouders bij de voorstelling aanwezig zijn, laat ze dan aan de zijkant plaatsnemen. Ook van hen wordt een luisterhouding verwacht.

Na afloop

Na afloop klapt het publiek om de spelers te bedanken. Na het applaus verlaten de leerlingen onder begeleiding en volgens afspraak de zaal.

Les 1: Ridders en jonkvrouwen

Korte lesinhoud

In deze les worden de begrippen 'ridder' en 'jonkvrouw' onderzocht door het lezen van een korte tekst en het uitspelen van enkele dramatische gegevens.

Lesdoelen

De leerlingen zijn in staat om de begrippen 'ridder' en 'jonkvrouw' te omschrijven en om deze maatschappelijke rollen in korte scènes vorm te geven.

Benodigdheden

Voor elke leerling een kopie van *Bijlage 1: Ridders en jonkvrouwen* en van *Bijlage 2: Quiz*.

Ruimte

Speellokaal.

Opstelling

Verdeel de leerlingen over het speellokaal tijdens het repeteren van de oefeningen. Deel op het moment dat de leerlingen de scènes aan elkaar presenteren het speellokaal in een 'speelvlak' en een 'publieksgedeelte'.

Tijd

45 minuten.

Voorbereiding

Maak kopieën van *Bijlage 1: Ridders en jonkvrouwen* en van *Bijlage 2: Quiz*. Lees de les van tevoren door.

Inleiding

De middeleeuwenquiz

Deel de quiz van *Bijlage 2: Quiz* uit. De leerlingen krijgen slechts een paar minuten om hem in te vullen. Lees vervolgens met de leerlingen de informatie over ridders en jonkvrouwen (zie *Bijlage 1*). Stel de volgende vragen.

- Hoe is de quiz gemaakt?
- Wisten de meeste leerlingen al wat ridders en jonkvrouwen waren?

Rond de inleiding af door de associaties van leerlingen bij ridders en jonkvrouwen op het bord te schrijven.

Kern

Vechten, picknicken en lessen in hoffelijkheid

In de tekst over ridders en jonkvrouwen staan activiteiten die de ridders en de jonkvrouwen uitvoerden. Met deze activiteiten gaan de leerlingen aan de slag.

De ridders vechten

Verdeel de leerlingen in tweetallen. De tweetallen zoeken een plek in het speellokaal, niet te dicht in de buurt van een ander tweetal. De duo's gaan met hun neuzen naar elkaar toe staan, en met minimaal een meter afstand van elkaar.

Op uw teken begint het 'slow motiongevecht' waarbij de spelers zich als ridders met denkbeeldige zwaarden in het gevecht werpen. Doordat het gevecht in slow motion is, en de leerlingen een meter uit elkaar staan (elkaar dus absoluut niet werkelijk aanraken), is deze oefening een spel in actie en reactie geworden.

- Als ridder A steekt, zie je dan aan ridder B waar hij geraakt is of precies op tijd opzij is gesprongen?
- Wordt het gevecht zo goed uitgebeeld dat je als toeschouwers de zwaarden als het ware voor je kunt zien en de botsingen van het metaal kunt horen?
- Reageren de leerlingen echt op elkaar in plaats van zich te verliezen in een warboel aan bewegingen?

Het beste slow motiongevecht kan aan het einde van de oefening herhaald worden voor de overige leerlingen. Dat kunt u ook laten plaatsvinden achter een kaasdoek of oud laken dat u tussen twee palen ophangt. Indien u de spelers achter het doek laat plaatsnemen en daar weer achter een felle lamp richt op het doek (dus richting publiek) krijgt u een prachtig schaduwspel van het gevecht.

De jonkvrouwen picknicken

Verdeel de leerlingen opnieuw in tweetallen. Ook deze tweetallen zoeken een plek in het speellokaal niet te dicht in de buurt van een ander tweetal. Ze stellen zich voor op een kleed in het park te zitten, waar ze heerlijk aan het picknicken zijn. Tijdens deze picknick oefenen ze het voeren van een beschaafd gesprek.

Stimuleer de leerlingen in het gebruik maken van houding, mimiek en stem om zo beschaafd en keurig mogelijk over te komen. Laat hen kiezen uit typisch beschaafde gespreksonderwerpen zoals het weer, de nieuwe Franse mode of een uitstekend keukenrecept waar je je gasten mee kunt verblijden.

Het beste picknickgesprek kan aan het einde van de oefening herhaald worden voor de overige leerlingen.

Mochten de leerlingen de smaak te pakken hebben, geef hen dan opdracht om juist minder beschaafde onderwerpen te kiezen en deze toch heel netjes te bespreken, bijvoorbeeld roddelen over de buurvrouw of de nieuwe vriendin van de mooie ridder beoordelen.

Afsluiting

Bespreek het slow motiongevecht en de jonkvrouwenpicknick na.

- Wanneer leek het gevecht 'net echt'?
- Wanneer was de nette conversatie tijdens de picknick 'net echt'?
- Kun je nog andere activiteiten van ridders en jonkvrouwen uitbeelden?

Les 2: Vertellen uit de brief

Korte lesinhoud

In deze les wordt een deel van het script van de voorstelling *De brief voor de koning* geïntroduceerd en gebruikt om verteltechnieken op toe te passen.

Lesdoelen

De leerlingen zijn in staat om een stukje van het verhaal van *De brief voor de koning* te vertellen voor publiek (klasgenoten).

Benodigdheden

Voor elke leerling een kopie van *Bijlage 3: Tiuri en de brief*.

Ruimte

Speellokaal.

Opstelling

Verdeel de leerlingen over het speellokaal tijdens het repeteren van de oefeningen. Deel op het moment dat de leerlingen de scènes aan elkaar presenteren het speellokaal in een ‘speelvlak’ en een ‘publieksgedeelte’.

Tijd

45 minuten.

Vorbereiding

Maak voor elke leerling een kopie van *Bijlage 3: Tiuri en de brief* en lees de les van tevoren door.

Inleiding

Lees met de leerlingen het stukje script uit *De brief voor de koning* door (zie Bijlage 3).

Ga vervolgens met de leerlingen in een kring staan. Iedere leerling krijgt kort de beurt om een door u uitgekozen zin uit het script zo goed mogelijk voor te dragen. Kies een spannende zin, bijvoorbeeld: ‘De moordenaars van de zwarte ridder!’

Stimuleer de leerlingen in het spannend vertellen van deze zin, zodat de toeschouwer geboeid wordt. Coach hen op stemgebruik, houding, gebaren maken en het publiek aankijken.

Kern

Verdeel de leerlingen in tweetallen. Per tweetal oefenen de leerlingen de tekst uit de voorstelling. Telkens is een leerling de verteller en de ander de regisseur. De regisseur helpt de verteller door aanwijzingen te geven met betrekking tot stemgebruik, houding, gebaren maken en het publiek aankijken.

Hoe groter het verschil in stemgebruik en houding tussen die van de verteller, het personage Tiuri, het onbekende personage met de kap op, en het personage van de zwarte ridder, hoe meer het verhaal tot leven zal komen.

Loop langs de verschillende groepjes om hen te helpen het verhaal zo spannend mogelijk te vertellen. Het beste eindresultaat kan aan het einde van de oefening voor de overige leerlingen gepresenteerd worden.

Afsluiting

Bespreek het vertellen na.

- Wat lukte goed en wat vond je lastig aan het vertellen?
- Wat is het spannendste stukje uit het korte stukje tekst? Hoe heb je dat in je verteltechniek laten zien?
- Heb je enig idee hoe de professionele verteller dit stukje zal vertellen? Denk je dat hij veel gebaren maakt? Of juist weinig? Waar ben je benieuwd naar?

verwerkingsles

Les 3: Je eigen verhaal

Korte lesinhoud

In deze les wordt de voorstelling nabesproken. Op basis hiervan wordt de link gelegd naar het maken van een eigen heldenverhaal.

Lesdoelen

De leerlingen zijn in staat om een eigen heldenverhaal in de vorm van tableaux te verzinnen.

Ruimte

Speellokaal.

Opstelling

Verdeel de leerlingen over het speellokaal tijdens het repeteren van de oefeningen. Deel op het moment dat de leerlingen de scènes aan elkaar presenteren het speellokaal in een ‘speelvlak’ en een ‘publieksgedeelte’.

Tijd

45 minuten.

Inleiding

Bespreek de voorstelling na met de leerlingen. De volgende vragen kunnen hierbij als leidraad dienen.

- Waar ging het verhaal ook alweer over?
- Wat vond je het leukste, spannendste, gekste, enzovoort?
- Wat vind je van Tiuri? En van Piak? Waarom?
- Zou jij zelf ook gehandeld hebben als Tiuri of als een van de andere personages uit het verhaal? Waarom?
- Heb jij ooit iets gedaan waarvan je van tevoren dacht dat je het niet zou kunnen, en wat toch gelukt is? Wat dan? Hoe voelde je je daarna?

Kern

Laat de leerlingen in viertallen drie tableaux bedenken waarin ze hun eigen heldenverhaal vertellen. Een tableau is als het ware een live foto uitgebeeld door de leerlingen. Terwijl ze minstens vijf seconden per tableau stilstaan, beelden ze een situatie uit door middel van lichaamshouding en gezichtsexpressie. Hierbij spelen de leerlingen ieder een andere rol, waardoor de rollen samen een scène vormen (maar dan zonder tekst en beweging). Doordat de leerlingen drie tableaux maken – een begintableau, een midden- en een eindtableau – vertellen ze een heldenverhaal in een notendop.

Loop langs de verschillende groepjes om hen te helpen de tableaux zo duidelijk en spannend mogelijk vorm te geven. Aan het einde presenteren de verschillende groepjes hun tableaux aan de overige leerlingen.

Afsluiting

Bespreek de tableaux na.

- Wat vond je een mooi verzonden verhaal? Waarom?
- Welk verhaal was door middel van tableaux goed te volgen?
- Wat moet je doen om een tableau goed uit te beelden?

Bijlage 1: Ridders en jonkvrouwen

Hoe word je een ridder?

Ridder worden was niet makkelijk. Alleen als je van adel was kon je een ridder worden. Je moest een opleiding volgen die soms wel tien jaar duurde. Deze opleiding volgde je in een kasteel samen met andere jongens. Je trad dan als page (een soort dienaar) in dienst van de kasteelheer. Dan kreeg je klusjes zoals de kok helpen met de boodschappen en het eten rondbrengen. Maar een van de belangrijkste dingen was hoffelijkheid. Dat leerde je meestal van de vrouw van de ridder (de jonkvrouw).

Op je veertiende werd je schildknaap van een ridder. Een schildknaap diende een ridder en vergezelde hem altijd, ook tijdens veldslagen. Ook droeg je zijn schild, vandaar de naam schildknaap. Je moest dan zijn paard verzorgen en zijn wapenuitrusting poetsen en repareren. Je leerde ook alles over de jacht en hoe je de honden en de haviken moest verzorgen. Maar je moest ook leren worstelen en met wapens vechten. Als je dat allemaal kon, mocht je mee op een veldslag. Als diploma kreeg je de ridderslag. Als page en schildknaap had je dan bewezen sterk, moedig, betrouwbaar en goedgemanierd te zijn.

Als een schildknaap de ridderslag verdiend had, kreeg hij een wit gewaad aan en moest hij de hele nacht bidden in een kapel. Dat heette de nachtwake. Hij moest wel wakker blijven want als hij in slaap zou vallen zou hij dat op het slagveld ook wel eens kunnen doen en was hij het ridder zijn niet waard. De volgende dag werd hij naar de kerk gebracht waar een edelman of een koning hem tot ridder zou slaan. Tot ridder slaan gebeurde met de platte kant van een zwaard op de schouder of op de achterkant van de rug. Je gaat zitten als schildknaap en je staat op als ridder!

En jonkvrouw?

Meisjes van adel werden heel anders opgevoed dan jongens. Meestal woonden ze niet thuis, maar in een klooster of in een ander kasteel. Daar leerden ze hoe ze moesten naaien, lezen en schrijven in het Latijn, zingen en nog veel meer andere 'vrouwelijke' activiteiten. Meisjes mochten niet lang kind blijven. Als ze een jaar of 6 waren verloofden ze zich al met een man en als ze ongeveer 14 jaar waren gingen ze trouwen.

Jonge jonkvrouwen hadden weinig inspraak in hun huwelijk. Ze mochten hun echtgenoot niet zelf uitkiezen. Het huwelijk werd gebruikt om politieke banden te smeden en meer rijkdom te verwerven. In ruil voor een bruidsschat, die meestal bestond uit een grote rijkdom, erfde de middeleeuwse vrouw meestal een derde van het bezit van haar man wanneer hij dood ging. Toch was het huwelijk niet voor alle vrouwen goed. De middeleeuwse vrouw had totaal geen rechten. Ze kon niemand aanklagen, in de rechtbank verschijnen of andere dingen doen die de meeste vrouwen van tegenwoordig heel gewoon vinden om te doen. Wanneer haar man dan stierf, kreeg ze veel van deze rechten terug.

Rond het twintigste jaar kregen de meeste jonkvrouwen hun eerste kind. Een bevalling was in die tijd erg zwaar voor vrouwen en veel vrouwen stierven ook na de geboorte van hun kind. Wanneer het kind was geboren werd het of verzorgd door de moeder, of er werd een verpleegster ingehuurd om voor het kind te zorgen.

Naast het verzorgen van hun kinderen hadden de jonkvrouwen ook nog andere verplichtingen. Vrouwen waren in de middeleeuwen de baas over de keuken van het kasteel. Ook moest ze zorgen voor de gasten die in het kasteel kwamen.

Vrouwen deden veel verschillende dingen voor vermaak. In tegenstelling tot mannen vonden vrouwen jagen op beren of herten niet leuk. Maar jagen met getrainde valken wel. Een andere activiteit die jonkvrouwen graag deden was picknicken. Soms werden picknicken en met een valk jagen gecombineerd. Vrouwen hielden ook van bordspelen zoals schaken.

Bijlage 2: Quiz

1. Hoe lang duurde de opleiding tot ridder?
  - a vijf jaar
  - b tien jaar
  - c vijftien jaar

2. Hoe oud was een jonkvrouw als ze trouwde?
  - a 6
  - b 14
  - c 20

3. Welke rechten had een middeleeuwse vrouw?
  - a dezelfde rechten als vrouwen tegenwoordig
  - b geen rechten
  - c ze mochten stemmen

4. Wat werd als eerste gedaan in een kasteel als er een oorlog dreigde?
  - a de mensen vluchtten voor de vijand
  - b ze maakten wapens
  - c er werd voedsel verzameld en opgeslagen

5. Wat is een maliënkolder?
  - a een wapen
  - b een liefdesdrankje
  - c een soort jurkje van in elkaar gehaakte ijzeren ringen

6. Wat gebeurde er als je een ridderslag kreeg?
  - a dan werd je ridder
  - b dan mocht je voor het eerst mee vechten tijdens een veldslag
  - c dan werd je gedood

Juiste antwoorden:
1b, 2b, 3b, 4c, 5c, 6a.

Bijlage 3: Tiuri en de brief

Situatieschets

Tiuri zit in de kapel. De nacht voor hij tot ridder wordt geslagen. Hij en de andere schildknapen mogen niet praten en voor niemand de deur open doen. Maar dan wordt er om hulp geroepen. Steeds opnieuw. Tiuri denkt na.

Ze mogen niet open doen, maar een ridder moet toch ook hulp bieden als er iemand in nood is?

De volgende tekst komt uit het begin van de voorstelling. Het schuin gedrukte is de spreektekst van de personages. De rechtopstaande tekst is de tekst van de verteller.

Dan neemt Tiuri een besluit.

Hij staat op, niemand ziet het.

Hij loopt zachtjes naar de deur van de kapel, draait de sleutel om en stapt naar buiten.

Hij moet helpen! Hij kan niet anders.

Buiten staat een man in een mantel met een kap over zijn hoofd. Tiuri kan zijn gezicht niet zien.

- *'Dank je wel. Kom mee. Hoe heet je?'*

- *'Tiuri.'*

- *'Tiuri luister. Ik heb hier een uiterst geheime brief. Een brief voor koning Unauwen.'*

- *'En moet ik die?'*

- *'Nee. Ken je de herberg in het bos?'*

- *'Ja.'*

- *'Daar wacht de zwarte ridder met het witte schild op deze brief. Hij gaat hem brengen.*

Ik kan het niet aan een ander vragen. Er zijn overal spionnen.

Jij wordt ridder, jou kan ik vertrouwen. Ga!'

De man wijst naar een paard dat naast de kapel staat.

- *'Hier is de brief. Haast je!'*

Tiuri kijkt naar de brief. Niet te groot, zegels erop.

Snel bergt hij hem onder zijn hemd.

- *'Denk eraan. Alleen aan de zwarte ridder. Ga.'*

En voor Tiuri er erg in heeft is de man verdwenen.

Even later zit Tiuri op het paard en rijdt naar de herberg in het bos.

Zijn hart bonst in zijn keel. Een geheime brief.

Maar bij de herberg is geen zwarte ridder met het witte schild. De herberg is gesloten.

Tiuri snapt er niets van. Hij rijdt rond de herberg en dan ineens hoort hij geluiden, vanuit het bos.

Hij rijdt erheen.

Op een open plek ziet hij iemand op de grond liggen.

Een ridder in een zwart harnas met naast zich een wit schild. De ridder zit onder het bloed.

Geschrokken stapt Tiuri van zijn paard en komt dichterbij.

- *'De brief? Heb jij de brief?'*

- *'Ja.'*

Tiuri wil de brief pakken.

- *'Nee. Houd hem. Hoe heet je?'*

- *'Tiuri.'*

- *Ah, zoon van Tiuri de dappere! Luister Tiuri.*

De rode ruiters hebben me aangevallen.

Ze waren te sterk. Ik kan de brief niet brengen. Jij moet het doen!

Neem mijn paard. Dat is snel. Zorg dat niemand de brief voor de koning in handen krijgt.

Alleen de koning van Unauwen. Maar pas op ... spionnen ... overal gevaar ...

Naar het westen, naar de bergen, naar Menaurus. Neem de ring, die zal je helpen.

Laat hem aan Menaurus zien. Neem mijn paard, snel ...

Praat er met niemand over. Niemand! Alleen de koning van Unauwen.

Beloof het op je riddereer.'

Dan zakt het hoofd van de ridder opzij; dood.

- *'Ik beloof het!'*

zegt Tiuri.

- *'Op mijn riddereer.'*

Hoefgetrappel!

En dan ziet hij ze: rode schilden, rode pluimen op hun helm. De rode ruiters.

De moordenaars van de zwarte ridder!

colofon

Uitgave

Kunstgebouw, Stichting Kunst en Cultuur Zuid-Holland

Broekmolenweg 16

2289 BE Rijswijk

Telefoon (015) 215 45 15

Telefax (015) 215 45 66

Internet <http://www.kunstgebouw.nl>

E-mail mailto:kunstgebouw@kunstgebouw.nl

Samenstelling

Ariane van Heijningen

Eindredactie en dtp

Martin Schrijvershof

Basisontwerp

Marlous van Breemen

© februari 2006 Kunstgebouw, Stichting Kunst en Cultuur Zuid-Holland

Niets uit deze lerarenhandleiding mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of andere wijze zonder voorafgaande toestemming van Kunstgebouw.